

NYELVÉSZETI LOGIKA

eleven példákban.

„Az etymológiát“, azt írja Hovelacque,¹⁾ „a mint leggyakrabban kezelik, sem tudománynak, sem mesterségnek nem lehet tekinteni. Az etymologia magában csak alakoskodás, elmfuttatás, elannyira, hogy az etymologusnak nagy ellensége, engesztelhetetlen ellensége éppen a linguista. Szóval az etymologia magában és magáért csupa találgatás; nem gondol a tapasztalással és megéri a mutatós látszataival annak, a mi alig hihető vagy alig valószínű... A linguisticai elemzés kimutatja a hiúságát az etymologia könnyűszerű hasonlítgatásainak; ezek bár egy másodpercig sem állják ki a módszeres rostálás vizsgáját.“

Módszeres kritika csak logika alapján épülhet, a mely eljárás tehát amazzal ellenkezésben van, nem állhat emezzel egy alapon. És valóban sűrűn találkozni oly etymologizálással, mely a logika hiányát érezteti. De ha ily hibába bukdos saját birtokán az etymologus, mennyiszor kell neki botlania, ha a syntaxis sokkal kevésbé vert útjára téved. Tanulságos példát lelünk erre Joannovics Gy. ily című értekezésében: „**A nek-ragu név és a birtok-szó**“, mely a M. Nyelvőr ez idei folyamában 14 lapot (9—15. és 52—48.) foglal el

Ebben, hivatkozva előbbi hasontárgyu czikkeire, imígy ír Joannovics: „... azt mondtam, hogy ha az olyan szólásokban mint: vége szakadt a vitáknak stb. birtokviszonyt állítok fel a kérdéses szók között, megsérttem e főelvet: A dativusnak nincs birtoka. Be kell e szerint bizonyítanom, hogy a nek-es név ilyenkor nem is birtokos, hanem dativus “

¹⁾ La Linguistique par Abel Hovelacque Paris. 1881. (16. lap.) Igen jeles könyv, melynek tárgyát imígy értelmezi szerzője: „Linguistica ... az articulált beszédet alkotó elemek s ezen elemeket illető, vagy illelhető különböző alakok tanulmányozása “

A *stylaris* hibák közül csak azokat említem meg, a melyek a logikába vágnak. Így a „kérdéses“ szót nem helyeselhetni, mert hiszen még csak kezdetű vagyunk a czikknek, tehát semmi sem foroghatott még szóban vagy kérdésben. A 'kijelölt' vagy 'aláhúzott' szavak: úgy jobban lesz vala mondva. Más az, hogy: „ilyenkor nem is birtokos“ hibázik a szórend ellen, és így kell vala: „ilyenkor sem (is nem) birtokos. Látnivaló, mert hiszen azt akarja állítani, hogy az idézett elv a felhozott szólás esetében is áll. De szálljunk a dologra.

Minden bizonyításra egy maior propositio szükséges okvetlenül. Itt meg van, t. i. „a dativusnak nincs birtoka“. E hát nem volna baj, valamint a sem volna, hogy negativa propositio, ha a conclusio is: 'a vitáknak nem birtokos' az lenne. De nem az, mert ezt csak mellesleg említi J. és pozitív állítása az, hogy ama szólásban a „vitáknak“ dativus! Tehát negativ maiorból pozitív conclusio, mi a logika szerint nem járja.

Hanem hagyjuk ezt és vizsgáljuk a maiort. Nyelvészünk „elv“ nek nevezi, mit nem tesz vala, ha a logika műnyelvét fontolóra veszi. Sőt nem is kell vala tovább mennie egy közönséges értelmező szótárnál: „*Grundsatz*“ (Fundamental-Satz), ein Satz, der eine Grundwahrheit enthält; Etwas, das man als unbestreitbar zu Grunde legt.“ (*Sanders*, Wörterb. d. d. Spr.) — Hát meg van-e a szóba vett állításban csak egy vonása is ennek a diagnosisnak vagy is specifica differentianak? De J. még ezzel a címmel sem elégszik meg, hanem „főelvnek“ mondja; a mely kapesolt két szó csak úgy illik egymáshoz, mint ha a feneket fenekelnők vagy az alap alá akarnánk alapot rakni. Nem elv hát biz' a, hanem egy értelmetlenségig rosszul mondott álparadoxon, melynek kellő alakot így adhatnánk: „A magyar mondatban egy dativusnak sincs birtoka“. Ez aztán megjárja, ha elvnek nem, mert nincs benne az „elvitázhatalanság“, hanem minden esetre maior propositionnak és kész vele az enthymema:

Egy dativusnak sincs birtoka: tehát: a „vitáknak“ nem birtokos. Hanem, hogy syllogismus legyen belőle, minor-t: „vitáknak, dativus“, kell közbe igtatni. Ámde a minorhoz kétség férhet, ezt kell vala hát mindennek előtt bizonyítani, holott J. a conclusio megbizonyítását igéri az idézett helyen.

Tettiesen azonban mégis csak a minort bizonyítja illeténképpen:

„A legelső kérdés mindig az: a *nek*-es szó birtokos-e vagy dativus?

A kérdés *disjunctivum iudiciumot* tesz fel, mely így hangzanék: A *nek*-es szó vagy birtokos, vagy dativus. Úgyde a logika azt mondja: Hogy a *disjunctivum iudiciumra*, mint maiorra

syllogismust építhessünk, az alternatíváknak egymást kirekesztőknek kell lenni. Tehát a birtokos nem dativus, és a dativus nem birtokos. De ez semmi sem egyéb, hanem maga az a főelv, melyre van alapítva minden további bizonyítás, és emebben reá hivatkozni szembeszökő *petitio principii* — Ilyen a J. nyelvészeti logikája! Megtanulhatni belőle, mi a „szarvas hiba“.

Aztán bár használna valamit neki a *petitum principium*! De nem biz' a semmit, hanem eldobni való, mert hamis és a benne foglalt alternatívák nem rekesztik ki egymást. Bár-mely *nek-es* szó a mondatban lehet: 1) dativus, és nem birtokos; 2) birtokos és nem dativus; 3) birtokos és dativus egyszersmind.

Ezek már kettőnként véve valóban kirekesztik egymást. Az 1) és 2) szembetűnőleg, szó nélkül; az 1) és 3) egyeznek abban, hogy mind a kettő dativus, de az első nem birtokos, az utóbbi birtokos; 2) és 3) egyeznek birtokos voltukban, de az egyik nem dativus, a másik dativus; q. e. d.

Tehát az én alternatíváim a logika törvényeivel egyeznek. És miben hibázott J. ellenök? Abban hogy ő a harmadik kombinatiót nem akarja elismerni. És miért nem? Mivel ő a „birtokos“-nak bámulatos eredetiséggel oly fogalmat csusztat önkényesen alája, a melyet a világ nem ismer. Ez a fogalom pedig . . . jaj! ezt maga sem bírja értelmezni, hanem hosszas, részletes, mesterséges eljárással akarja a „birtokos“ és nem birtokos (dativus) *nek-es* szavakat megkülönböztetni imígy:

„A legelső kérdés mindig ez: A *nek-es* szó birtokos-e vagy dativus?“

Ez a kérdés, mint látók, a *petitum principium*on alapul, s emezzel együtt áll vagy bukik. De engedjük el most és lássuk a különböztetés módját.

A . . . kérdésben való eligazodásnak két próbája van¹⁾ Az egyik a kérdéses szónak *nek-ke*l vagy e nélkül állását, illetőleg állhatását tünteti föl. A mely név ellehet e rag nélkül, az birtokos; a mely nem állhat nélküle, dativus: pl. Megveszem a *Pál telkét*; v. *Pálnak a telkét* megvenném mindjárt. Birtokos tehát a *Pálnak* szó. Ellenben: *Pálnak a feje* fáj. Dativus e szerint a *Pálnak* név“.

¹⁾ Az eligazodásnak lehet módja, útja, eszköze s még sok mindene; de „próbája“ nem lehet az, a mit J. akar értetni vele. Az ő „próbája“ azt kellene hogy eldöntse, vajon dativus-e vagy birtokos a *nek-es* szó; de az eligazodás próbája“ azt deríti fel, vajon el- vagy nem, jól vagy rosszul igazodtunk-e?

Megjegyezvén azt, hogy nem egy két példa, hanem száz is általánosságot nem bizonyít és még kevésbbé, ha az állító a maga szükségére faragja őket, — azt mondom, hogy az ajánlott „próba“ számtalanszor cserben hagy. Lám a J. saját példájában: *Pálnak* a *telkét* megvenném, e helyett nem mondhatni: *Pál* a *telkét* megveszem, tehát *Pálnak* mellől nem hagyhatom el a *nek* ragot; tehát „*Pálnak*“ dativus! „Igen de hagyjuk el a névelőt is.“ Erre azt felelem, hogy a „próba“ nem parancsolja. Aztán, miért ne mondhatnók: „*A Pál feje fáj?*“ Hiszen *fáj* ige mellé nem kell okvetetlenül dativus. A népdal így hangzik: „*Fáj, fáj, fáj, fáj,* fáj a szívem fáj, fáj, fáj a szívem te éretted, mióta megismermertelek stb. Tehát stb.

„A másik a helyettesítés próbája, jelesül [tehát több is lehet, csak hogy nem ily „jeles?“] A birtokosra nézve a névelős személyes névmás: *az én, a te* stb. (*házam, házad* stb.); — a dativusra nézve a személyragos *nak, nek: nekem, neked,* stb. (*szokásom, szokásod* stb.) Amaz a birtokost, emez a dativusban álló nevét pótolja“, (akarja mondani: helyettesíti; — nem synonymák!) . . .

Az előadás szerint előre kell tudnunk, vagy reáfognunk, hogy a kérdéses szó „birtokos“ vagy „dativus“. Az aranyművesnek hát két különböző próbák kellene. Ha gondolja, hogy arany az ékszer, az egyiken, ha gyanakszik hogy talmi vagy más hamis aranyból van, a másikon. No de ne cavilláljunk, az idézett helyben nem logikai, hanem stylaris hiba van, mit könnyen kijavíthatni. Hanem több az, hogy a próbák maga megbízhatatlan, mert éppen úgy mondhatni egyfelől, *nekem a házam*, mint másfelől, *az én szokásom*. „A szomszédnak a háza égett el:“ ebben a „szomszédnak“ nem dativus, mert nem neki égett el a ház. Szintúgy mondhatjuk: *az én szokásom*. „Nekem szokásom“ = ich habe die Gewohnheit. „Az én szokásom az“ sat. = Es ist meine Gewohnheit. Hangsúlyban is különböznek magyarul: *Nekem* > > *szokásom*; és *az én szokásom*.

Ezekután a J. további példáit, minthogy a „jeles próba“ haszontalansága eléggé ki van mutatva, nem elemzem, hanem meg kell mondanom azt, hogy a „próbák“-ból — hókusz-pókusz — „szabályok“ lettek és ezek többekkel szaporodtak imígy:

1) „A mely név el lehet a *nak nek* rag nélkül, az birtokos; a mely nem állhat nélküle, az dativus.“ [Jegyezzük meg, hogy itt tacite oly név van értve, a melynek személyragos (birtokragos) név társa van a mondatban.]

2) Ha a *nek*-es nevet névelő személynévmással helyettesíthetni: úgy birtokos; ha személyragos *nek*-kel pótolhatni: úgy dativus.

3) A birtokszó a birtokos[nak] többségével szemben *nem* vesz fel birtokos többségre mutató ragot (*ok, ök, aik, eik.*) A dativussal szemben felvesz.

Emleget még 4. és 5. szabályt is, de ezek saját szavaival: „más részletekkel foglalkoznak“, mellőzhetjük hát mi is, mint ő.

És most már azt kérдем, lehet-e ezekből fogalmat alkotni? Aztán, van magyar ember a ki ama szabályok illetőleg „próbák“ alkalmazása nélkül is egyszerre ne tudná „birtokos“-e bizonyos név vagy sem?

Lássuk: miből tudja?

Azt hiszem bizonyítgatás nélkül is kimondhatom, hogy birtokos alatt a magyar világ azt érti, a kinek vagy a minek „birtoka“ van. Ha hát két külön név birtokviszonyban van egymással, akkor az egyik birtokos, a másik birtok. A kérdés már az, hogy miképp fejezik ki a nyelvek azt a viszonyt?

E tekintetben az indoeurópaiak és a miénk közt ellentét van. Amazokban a birtokost jelölik meg, de a birtoknak nincs saját ragja és a viszonyt csupán csak a genitívus jelöli. A magyar a birtokost, (mint tudva van a személyragokkal), jelöli meg, és ez a jelölés okvetetlenül birtokost tétet fel. De mi ezt sem hagyjuk jelölés nélkül. Igende *genitivusunk* nincs, tehát más fogáshoz kell folyamodnunk. Egy az, hogy a birtokos-szót a birtokszó eleibe, de nyomósítva (accentuálva) tesszük közzetlenül. Meg kell különösen jegyezni, hogy ebben az esetben a birtokszót soha sem nyomósítjuk, a mi természetes, mert a birtokosszó jelző lévén, a jelzettnek mindig elvonja magára az accentusát, úgy hogy e fogás szerint a birtokost éppen csak az accentus jelöli. Ha már ama feltételek közzül valamelyik nincs meg: azaz, 1) nem tehetjük közzetlenül a birtokszó eleibe a birtokost, 2) ha nem is eleibe, hanem utánna helyezzük, 3) ha nem a birtokost, hanem a birtokot kell accentuálnunk, akkor a második fogáshoz folyamodunk. t. i. egy rokonos alakot, a dativust vesszük segítségül s a többi jelek hiányában ezzel tüntetjük ki a birtokost.

És miért? Mivel különben nem tudnók meg egyszerre és tétozáás nélkül, hogy a mondat több szavai közzül melyiket teszi birtokossá a személyraggal mindig mindig elmaradhatatlanul és félreértetlenül jellemzett birtokszó. A birtokost ellenben saját külön vonás nem bélyegzi: mert hiszen elül és nyomatékosan akárhány más viszonyu szó is lehet téve; a *nak nek* végzet a dativussal közös.

J. mindezek ellenére a „birtokos *nek*-es szóból egy a tulajdonképpeni dativustól különböző specialis külön ejtést akar teremteni nyelvünk számára; pedig az elkülönítést még ama három

hatalmas szabály nagy készülékével sem lehet biztosan végrehajtani és azon dativus a melyiket azok annak mutatnának ki, egyzersmind birtokos is lehet, mihielyt birtokszó járul hozzá. „A gyermeknek sarkantyut ígértém, nemde ebben, mint az ígéhez való viszonyából világosan kitetszik, „a gyermeknek“ dativus. De ha hozzáteszem, hogy „a csizmájára“, birtokot adok neki s ez, szintoly világosan birtokossá teszi, dativusi viszonyát azonban legkevéssbbé sem változtatja meg. „Az inasnak a szabó elhozta a nadrágát“, ebben az „inasnak“ kétségtelen birtokos, mert a „nadrág“ az *inasé*. Hagyjuk ki a személyragot az utolsó szóból, azonnal megszűnik az „inasnak“ birtokos volta, és tiszta dativussá válik.

„Az inasnak a szabó elhozta a nadrágot:“ ebben minden „nak“ mellett a „nadrág“ lehet akárkié, rendelhetle pl. az ura számára az inas.

J. úgy látszik a „birtokos“ álnév alatt genitivust akar nyelvünkbe becsempészni,¹⁾ s ezt iparkodik mindenféle mesterséges fogással, „szabályok“ kal és „próbák“ kal megkülönböztetni, a mi sehogy sem sikerül neki, a mint a két első szabályra nézve megbizonyítottam, és most egyjárást kimutatom az ő saját példáján: „vége szakadt a vikáknak“. Ebben azt állítja J. hogy a „vitáknak“ nem birtokos, hanem dativus. Hagyjuk ki belőle a birtokszót: „vége“, és legott kiviláglik, hogy „szakadt“ és „vitáknak“ nincsenek dativus viszonyban, tehát „vitáknak“ nem „dativus“, és így J. conclusiojával ellenkezőleg: birtokos.

Minden bajnak az az oka, hogy J. a birtoknak a birtokviszony kifejezésében uralkodó hatalmát nem akarja elismerni és ezzel nyelvünk legkétségtelenebb sajátját, a mennyiben rajta áll, elenyészteti. De még tovább megy és azt meri állítani, hogy a személyrag (*ja, je* stb.) nem is jelöl mindig birtokviszonyt. „A személyragos névutó“ — írja — nem birtoka a *nek*-es szónak; nem is birtokszó. Lám! az elfogultság még a birtokviszony eszméjét is megzavarta nála. Hiszen a birtokot nem veszi a nyelvtan a vastag, anyagi értelmében²⁾

¹⁾ Rokonos nyelvekben, pl. a finn-ben, törökben, van igenis genitivus, de a dativusétól egészen elütő saját raggal. Ellenben a nem rokon német olykor a dativusból csinál birtokost az ilyen szólásokban, mint: „Dem König von Garba seine Braut (Goethe) — Az örmény nyelvben a dativus a genitivustól a VII. ejtegetés között csak kettőben különbözik az egyes számban — néha, a többesben soha sem.

²⁾ Hogy felüldtsem az emlékezetét J-nak, idézek egy helyet nem nagy tekintélyű könyvből: „Eine erschöpfende Definition der Bedeutung des Genitivs lässt sich nicht geben, er drückt sehr allgemein die“ (enge) „Beziehung eines Begriffs auf einen andern aus; so wird durch den Genitiv ausgedrückt der Besitzer (‘der Herr des Hauses’), daher dir Bezeichnung genitivus possessivus, das Ganze im Verhältniss zu einem Teile (‘die Hälfte des Hauses’), ge-

Ő pedig azt tartja, hogy: a *fiunak* előtte álltam; a távozónak utána néztem; a javaslatnak ellene nyilatkoztál,“ előtte, utána, ellene nem birtokszók. (Közbeszólva a végmondatot kifeledte vagy az író vagy a szedő a szövegből, és így nincs vége a periódusnak.) Hanem a valóság az, hogy azok bizony mind birtokszók, csak jól kell hangsúlyozni: a *fiunak* előtte, a távozónak utána, a javaslatnak ellene; holott a személyragok és *nek* nélkül: a *fiu* előtt, a távozó után, a javaslat ellen. A világra mint a rendes birtokviszonyban.

A mi a 3. szabályt illeti, az a kérdés áll elé, van-e a birtokos szónak alakító hatása a birtokszóra? A felelet az, hogy igenis, van: meg kell egyezniük személyben és számban, akár nominativus-, akár dativus alakulegyen a birtokos. A szemléltető tábla:

1. az én ökröm és ökreim,
2. a te ökröd és ökreid,
3. a gazda ökre és ökrei,
4. a mi ökrünk és ökreink,
5. a ti ökretek és ökreitek
6. a gazdák ökrük és ökreik.

Hoho! kiáltja a 6 számra J. „Mikor a birtokszó lerázogatta magáról az *uk*, *ük*, *aik* eik-féle többest, nem kérdezte, hol a határvonal, hanem csak folytatta ebbeli működését és végességül rést ütött a dativus uralmát védő bástyafalba is.“ A rozsz és zavaros allegoria helyett elmondom a tiszta tényt, melyet az elfogulatlan inductio szolgáltat, imígy:

A nyelvszokás feleslegessé tette a 6. pont alatti concordantiát és megengedte, a 4. pont alatti egyes raggal élni, azzal a kikötéssel, hogy kétség vagy félreértés ne keletkezzék vele. Az, hogy nominativus- vagy dativus alakú-e a birtokos nem tesz semmi különbséget; akármit mond J. — A kiváltsággal való élésnek határvonalát mutatni ki, sem szabály útján, sem okoskodással nem lehet; az író vagy szóló belátásától, izlésétől, lelkiismeretességétől függ megítélni, mikor használja *-ja*, *-je*, *-ai*, *-ei* és másfelől az *-uk*, *-ük*, *-aik*, *-eik* ragokat. A feljebbi kikötésen kívül semmi más szabályt vagy útasítást e tárgyban nem adhatni és, ha J. nyolcz teljes lapon át vesződik haszontalan distinctiókkal, Si-

nitivus partitivus, das Objekt einer durch Abstraktum ausgedrückten Thätigkeit (der Sieg der Tugend über das Laster genitivus subiectivus) u. s. w. *Alle diese Eintheilungen sind in sich schwankend, treffen höchstens den Gebrauch einer Sprache und erschöpfen auch diesen nicht.*“ (Brockh. Conv. Lex.) Az utolsó mondatkört én húztam alá, hogy hivatkozhassam későbbre reá.

syphus kövét hengergeti: (V. ö. a 4. számú jegyzés végét.) én pedig a hegytető közeléig kísérvén, itt elbúcsuzom tőle, őszintén kijelentvén, hogy észrevételi tehetségét, kutató szorgalmát becsülöm s azt hiszem hogy gondosabb elemzés és első ötletei olykori megtagadása nyelvészeti működését idvesebbé tennék.

Igy is figyelemre annyira méltó nevet vívott ki a tudomány terén magának, hogy az „ur“-at nélkülözheti. De „Túri Mészáros István“ a „Népnyelvének ügye a nyelvújítás óta“ című könyv szerzője, már nem lehet el a nélkül. No's hát T. Mészáros I. úr a népnyelvről írván, könyve élén mindjárt lábrugást adott neki. Ez a szólam: „a népnyelvének ügye“ annyira elűt a nép — a nemzet — nyelvétől, hogy, a ki imez iránt kellő becsülettel viseltetik, lehetetlen hogy a tollán kiereszse. És nemcsak azzal ellenkezik, hanem a könyv foglalatának sem felel meg. Midőn valaki a zeneművészetről ír könyvet, imígy fogja címezni: a „zeneművészet“, vagy a „zeneművészet ügye“, de sehogy sem így: a 'zenének művészete' vagy a 'zeneművészetének ügye'. „A népnyelvének ügye“, tehát e helyett 'a népnyelv ügye', kétszeresen hibás.

„De nem logikai hiba“, veti talán ellenem T. M. I. úr. Én annak tartom s a nevét is bírom adni: „ambiguitas in terminis“. Mert magyar nyelvünkben a hangsúly változtatás értelem változással járhat. Tegyük csak: két felolvasó előadást hirdet,

egyik „a socialismus terjedéséről“, a másik „a socialismusnak

a terjedéséről.“ Az elsőtől azt várjuk hogy a szemünk látára szaporodó és sűrűdő tényekben a socialismus, jellemét, vonásait, jelenségeit tüntesse ki, úgyhogy tulajdonképp a socialismusról beszéljen. A másodiktól azt, hogy feltéve hallgatóinál a socialismus eszméje ismeretét, azt mûtassa ki, miképp szaporodnak az odavágó tények egy vidéken, miképp terjednek több vidékre, miképp harapóznak több-több rétegeibe a társadalomnak. Ha már e helyett az első a terjedést tárgyalná, a második a socialismus eszméjét fejtegetné, nem de mind a két esetben csalódnánk várakozásunkban s a tévedés oka az előadások címeiben rejlenék?

Bocsánatot kérek hosszadalmasságomról, de lám 33 eszten-deje, hogy a mondataaccentus fontos volta és a nyelvre háramló következményei számbavételét sürgetem, de oly kevés eredménnyel, hogy meg kell minden alkalmat ragadnom sürgetéseim ismételése végett.

Hanem a mit a cím nem mond, az, hogy a 127 lapból álló könyvecskének $\frac{1}{6}$ -a terjedelmes polemiát folytat kettőnk u. m. Imre Sándor és szegény magam ellen, mint a kik szálkát „képünk“ a clique — akarom mondani a Nyelvőr-consortium — szemében.

Más dolgába nem avatkozom, hanem ezúttal csak az engem illető leczkésésben szándékozom kimutatni a logikátlanságot.

Legelsőbbben is lássuk, mi adott okot a támadásra?

Az „Ellenzék“-ben 1881. „A nyelvajítás és Ballagi“ czím alatt egy kis cikket tettem közzé és abban többek közt a következő észrevételt koczkáztattam: „Gyűjtőnek mindenek előtt szorosan, pontosan végére kell előbb^{*)} járni, mi valóban [az] értelme a felfedezte szónak, s azután s ahoz képest ajánlani egy vagy más fogalom kifejezésére. De a mi „nyelvmivelőnk“ felkap kutyafuttaban egy szót s elégtelen utánnajárással vagy a nélkül is csupán a körülményekből vagy a contextusból indukálva reá fogja, s nem egyszerhamisan, hogy ezt vagy azt teszi.“ Erre a példákat, — mint az id. h. meg is irtam, — „egy pár hiján „a nyelvőr I. és II. kötetéből szedtem, a hol mint kétségtelen igazságokat, minden kritika, minden kételkedő vagy igazító jegyzés nélkül közlik“.

E persze elég volt a T. M. úr haragja fellobbanására s a büntett elkövetése után négy évvel — szabadjon Jeremiással siránkoznom — „megvonta az ő kéz-iját mint ellenség, megerősítette a jobb karját mint ellenség, . . . kiöntötte mint a tüzet az ő boszankodását“ ama rostált című pamphletben. De megelégedzett haragjában a logika szabályairól s legelső lövésével a nyíl csak levegőt vagy párát sértett. Azt irván t. i. hogy „olyanok is találkoznak, a kik, ha egy otthonbeli vagy ismertebb“ [latinos és németes comparativus] vidéki tájszót változott vagy [éppen] más jelentéssel hallanak más vidéken, a szokatlan jelentést hamis vagy helytelen használatunak gondolják.“ Ebből alkalmat vett magának T. M. I. úr „és tött engem mint a nyilra való ezélt“ (J. sir. 3. 12.) illetéknéppen: „Igy gondolkozhatik pl. Brassai S. is . . . És megenged nekem, . . . ha meggyengíteni igyekszem abbeli felfogását,“ [felfogást gyengíteni!] mintha minden tájszónak csak egy — és épen“ [az] „általunk“ [barbarismus] „ismert — jelentése volna jogosult“. [Mi keresete van itt „jog“-nak?]

Egyszer hát felteszi T. M. I. úr, hogy én gondolhatok valamit. Aztán tüstént reá is fogja, hogy az a valami az én felfogásom, s neki fog nagy apparatussal, a „meggyengítésének“. Merem mondani, hogy e nem „jeles“ dialectica, melyet nem csak meggyengít, hanem földre is terít az, hogy én oly bolydót soha se nem irtam, se nem mondtam, se nem gondoltam Czáfolata tehát e tekintetben „célvesztett lövés“ (M. Ny. Sz.) De czáfolata részleteihez igenis van szóm.

*) A szövegben hibásan: „előbb“.

... „nagyon felöltő“ — írja — „mikor“ [felöltő, mikor!] „azt olvassuk Brassai értekezésében, hogy: ‘Agyafurt: székely szó és együgyüt, nehéz elméjűt, nehéz eszűt jelent. Ezzel a Szabó D. „makacsa“, a Horváth Zs. „makranczosa“ igenis megfér, mert az ostoba ember olyan és [in]-capacitálhatatlan. (Az „in“ tollhiba.) ... de hogy „furfangos eszű, ravasz, alattomos“ (M. Ny. Sz.) „verschmitzt, verschlagen“ hogyan jutottak hozzá, azt bajos volna megmondani. Igaz, hogy a cretinismussal megfér olykor, talán gyakran is, a ravaszság, a fortély ... de azért nincs szótáríró, a ki azt kockáztatná, hogy cretin=rusé, vagy blödsinn=list, schlaueit.’

Most már kezdődik a czáfolat, vagy, mint T. M. I. úr nevezi, a „szó jelentésével vagy jelentéseivel való bibelődés“ egy költeményen, hogy t. i. az agyafurt szót a nép is használja — több helyen.“ Kifogásom csak a két utolsó szó ellen van, és mig M. úr meg nem nevezi azokat, a „több helyeket“; 2) meg nem mondja, hogy melyik jelentésében használja a „nép“ az agyafurt-at; 3) ki nem mutatja, begy a ravasz értelemben használók nem a paptól vagy néptanítótól vagy egyenesen a hirlapokból (népkönyvekből, naptárakból stb.) tanulták, szabadjon költeménynek vagy legfeljebb hebehurgyán odavetett állításnak nyilvánítanom. Azzal szemben meg kell mondanom, hogy apai részről nagyanyám magyar, apám nagyanyja, anyám, ennek apja, anyja és minden nemzetsége székelyek voltak, magam nem egy ízben voltam Udvarhelyszékben, napokat és heteket töltöttem ott és így közvetlen tapasztalásból állithatom és állítom az „agyafurt“ szónak incriminált értelmezését.

Költeménytől hozzávetésig (conjecturáig) csak egy lépés, nem csoda hát, ha imígy folytatja M. úr: „Igaz hogy Pázmány P. . . . mikor ezt írva: ‘ezeket a magok agyafurt elmélmékedések csigázásaiból satullyák’) a szent Háromságtagadó tévelygők’ — lehet, hogy együgyüt értett az agyafurton, de bajos feltenni arról a rátarti embertől, hogy együgyű emberekkel érddmesnek tartotta volna polemizálni.“

Eltekintve attól, hogy a szavak helyes rendje így kívánta volna: hogy együgyű emberekkel tartotta volna polemizálni érddmesnek; el attól, hogy az idézett helyen az „agyafurt“ nem embereknek, hanem elmélmékedéseknek a jelzője, el végre attól, hogy ostoba vagy együgyű „elmélmékedés“-t képzelhetni, de ravasz „elmélmékedés“ nonszensz, világos, hogy az egész csupán csak a T. M. I. úr úgyhiszem-ét fejezi ki, és érvül nem szolgálhat ellenem. Ennek a belátására még a logikáig sem kell mennünk. Mindazáltal, hadd állítsak vele szembe én is egy hozzáve-

tést. „Agyafurt“ tökéletesen analog ezekkel: „színehagyott“, eszeveszett, melyeket minden ember tud, mit teszen. No hát agyafurt az a kinek az agya (vertex=fejtető, per synecdochen kaponya) meg van furva. Az agyfurás aligha történhetik az agyvelő sérelme nélkül; hogy pedig ilyes sérelem, — kérdjük meg Flourens-tól, Broca-tól, Claude Bernardtól, vagy mivel már ezek meghaltak, Balogh Kálmántól, v. Török Auréltól, — csak butithat, eszet veszthet, de valami positiv tehetséget pl. „ravaszság“-ot nem kelthet, tehát a kérdéses szónak etymológiája is az én értelmezésemet igazolja. Még idegen nyelvben is lelek analogiát. „Schwatz mir kein Loch in Kopf!“ azt mondja valaki L. P. Hahn Adelsburgjában, mit a lexicographus így magyaráz: „Wolle mich nicht *dumm* machen“. Az is ide vág, hogy a részezség kezdődő kábulását „angestochen“ jelzővel fejezi ki a német, szintűg mint a hordó megfurását.

T. M. I. úr maga is sejti érve erőtlenségét és annyiba hagyván, tanuk után jár, de nem lelkiismeretesen, mert azt állítja, hogy Molnár Albertnél agyafurtság *gonoszszágot* jelent.“ Merő költemény! A dolog így van: Molnár szótára tudtomra 1. kiadásában (Hanovba, 1811.) az „agyafurt“ távollétével ragyog („brille par son absence.) A 2. és 3-ban (Haydelbergae, 1621. és Francofurti 1644.) már meg van imígy: „Agyafurt *cerebrosus pervicax*.“ (Ebből a körülményből mellesleg mondva kitetszik, hogy Molnárnak későbbre jutott tudomására a szó.) Hanem ha a latin szókra keresünk, ezt leljük:

„Cerebrosus *αυθαδης, παραλογος*, Agyas, visszafordult agya, haragos, haragjában elbódult.

„Pervicax *σχυρο-νωμων, μονοτροπος, αυθαδης* keménynyaku, versenyes, megátalkodott.“

Itt hát a „gonoszszág“-ról egy betű sincs. De biz' a „ravaszság“-nak sincs meg árnyéka is. A synonymák egy részét a „makacs“-ra stb. vihetni vissza, (mit én sem tagadtam) más részét az együgyüre, eszetlenre. Mert *παραλογος*=Qui praeter rationem accidit, Rationi non consentaneus, Absurdus“ (Steph. Thes. L. Gr.); — „*μονοτροπος*=Simplex,“ mely már a class. latinságban is és a későbbiben még gyakrabban együgyüt,¹⁾ de soha sem „makacs“-ot, sem „ravasz“-t nem tett. Továbbá Molnárnál ez áll:

¹⁾ Haec animum movere . . . puellae simplicis (Ov. Her. 12, 90.) — Animum simplex Helena ne rustica dicam, Hanc faciem culpa posse carere putas! (H. 18, 285.) — Prodigia eo anno multa nuntiata sunt. Quae quo magis credebant simplices („einfältig“ Schell.) ac religiosi homines, eo plura nuntiabantur (Liv. 24, 10, 6.) — Simplicissimi omnium habentur iracundi . . . quos quidem non simplices dixerim sed incautos. (Sen. de Ira. 2. 16.)

„Agyafurtság Pervicacia, Cerebrositas, Perversitas“ Igen de az utolsó szó ő latinban nem tesz „gonoszságot“, hanem fonák-ságot („Verkehrtheit, Verkehrter Sinn“). Probálja meg csak valaki gonoszságnak fordítani ebben: „Quae est in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus glande vescantur? (Cic. Orat. 9 [31]). Vagy itt: „Ut, si quis in foro cantet, aut si qua est alia magna perversitas. (Cic. Off. 1, 40 [145]). Molnár tehát sem a „gonoszság“-ra sem „ravaszság“-ra nem tanu. Még kevésbé „koczkáztatta“, mint M. úr állítja, hiszeme szerint maró gúnynyal, „hogy: blödsinnig“ = agyas, szilaj stb.“ Már csak azért sem, mert ő nem irt német-magyar szótárt s ha mások „koczkáztatták“, arról ő nem felelős¹⁾.

Mindezek szerint T. M. I. úr logikailag nem következtetheti, hogy „az agyafurt“ mindent jelent inkább a mostani irodalmi és népnyelvben, csak együgyűt nem.

Az „irodalmi nyelvre“ nézve már csak azért sem, hogy csak utólagosan bizonyítja felesleges példákkal végállítását. Feleslegesséssel, mert hiszen én azt szintoly jól tudom, mint M. úr, és nem is tagadtam, éppen azt sajnálom és sajnálom, hogy a tájszógyűjtők perversitása hamis értelemben csempészte be a kérdéses szót az irodalomba. A mi pedig a „népnyelvet“ illeti, a kérdéses szóra nézve hosszabb és érettebb tapasztalásaimnál fogva több tekintélyem lehet nekem mint T. M. I. úrnak, a ki ha mit tud róla, olvasásból (netalán második kézből, hallomásból) meg compilált és semmi esetben sem kritikai szótárokból tudja.

Bocsánatot kérek, hogy ily óriási hosszúra nyújtottam polemiamat, de így se tudom, kihúztam e azt a követ a kútból, a melyet stb. A következőkben rövidre fogom a dolgot. Lássuk.

„Brassai azt mondja, hogy a Nyelvőr gyűjtője helytelenül állítja, hogy Csallóközön az azsark dorongot jelent. (T. M. I. úr). — Semmi és senki „helytelenségét nem emlegettem, hanem csak idéztem a Nyelvőrből, hogy „Azsark dorong, (Csallóközi tájszó)“. Aztán figyelmeztettem a gyűjtőt, hogy azsark = (a székely) aszag és piszkafát jelent, a mit T. M. I. úr is igazol; tehát nincs oka belém kötni, mert az is igaz, a mit nem Csallóközre sem más tájra vonatkozólag, hanem egész általánosságban irtam, hogy: „doronggal senki sem piszkálja, sem nem szítja a tüzet.“ T. M. I. úr csak alkalmat ragadott arra, hogy megint „meggyengítse“ követelte „felfogásomat“ és megtanít, hogy azsarg (azsarg, aszag, arzsak, zsazsak, zsazsag) hatfélét

¹⁾ A T. M. I. úr idézte IV. (honnan számozza, ő tudja) kiadásban az, a mi az I–III-ban nincs meg, nem Molnárra, hanem Pariz-Pápaire vall. De ez sem mond egy árva szóval is egyebet.

jelenthet, a mivel semmi közöm, s csak azt mondom reá: legyen lúd ha fehér.

„Gyalogszerben: gyalog (Csallóközben).“ Erre az adatra, azt jegyeztem meg: (id. h.) „nem hihető, és egyik a másiknak nem is synonymája.“ T. M. I. úr az utóbbi állításomat kapja fel s azt kérdi: „**Gyalogszerben** mért ne jelenthetne gyalogot?“ Szolgáljon feleletül egy rakás kérdés: *félszer* mért ne je lenthetne *felet*? *fűszer* *fűvet*, *hangszer* *hangot*, *kényszer* *kényt*, *kínszer* *kínt*, *konyhaszer* *konyhát*, *módszer* általánosan *módot*, *műszer* *művet*, *nyakszer* *nyakot*, *ószér* (Trödelmarkt) *ót*, *pusztaszer* általában *pusztát*, *védyszer* *védet*? A két lapot tevő bizonyítgatás logikai minőségét nem feszegetem, mert igen hosszúra nyulnék, csak annyit mondok, hogy értekezésem címére méltó.

Ismét kérdi T. M. I. úr: „**Szipirtyó** mért ne jelenthene erkölcsstelen vén személyt?“ Jelenthetne biz'a, — mert elméletileg semmi sem gátolja, — ha a „Somogyi, Mező-Túri, Szegedvidéki“ állított szokást elfogadná az ország többi vidéke, hol se szipirtyónak, se szipának, se banyának nincs az a mellék értelme.

Szapuról azt állítottam, hogy „hárskéregből káva, mellyel a szapuló kádat megmagasbitják, hogy több gúnya férjen belé.“ T. M. I. úr azt írja reá, hogy tudtára nem káva, hanem fakéregből való gabonamérték. Igen, de ez megfeneke skáva, mert ha a feneke kiesik, csak a kávéja marad. **Vetrecze** nem „édes orda,“ maga is elismeri T. M. I. úr. De aztán ő, a ki soh' se látott vetreczét, engem akar megtanítani, a ki „ettem es“ (mint a székelý mondá a hedegüröl), hogy mi az — szerintem: „eczetes, tejfeles lére készített tokány, „falatokra vagdalt hásból.“ Ő pedig Aristophanesből idézve egy jegyzetet, így értelmezi: „a megmaradt peccsenyéből újra készített étel.“ És e más. azt mondja. Nem „más“ biz'a, mert én csak a készítése módját irtam meg, a hogy a „maradék peccsenyét“ is elkészíthetni. T. M. I. úr logikája szerint a madarat nem volna szabad „szárnyas állat“-nak nevezni.

Igen szépen köszönöm, T. M. I. úrnak, hogy megtanított reá, hogy mit neveznek bizonyos vidéken sallangónak, t. i. a szerker oldalán fityegő vaskarikát. De már arra is kérem, kötelezzem még nagyobb hálára és tudósítson hol van az a bizonyos vidék, a mely szerencsés volt szülőföldje lenni M. úrnak? Igaz, hogy mikor azt a népdalt halljuk, „Szülőföldem szép határa stb.“ nem kérdjük, hol az a föld? De, lám, a népdalokat nem költötték tudományos czélokra. Mert úgy aztán végére járhatok, hogy mi a „hátulso felhérez.“ Felolvasásom alkalmával egy hallgatóm azt jegyzé meg, hogy „Koloszvárt“ is hallotta a külvárosiaktól ezt a

kifejezést: hátulsó felhércz. — Ugyen ezt olvassuk M. Ny. szótárában is. „Némely jobb módú gazda szekeren, vagy más úriasabb szekeren a hátulsó kerekék előtt, ugyancsak a hátulsó tengely végéhez hasonló fölhércz van kapcsolva, hogy azon benn a szekérben ülni fogott utas fel- és lehágghasson.“ De ennek a szekér-résznek a közönségesen ismert és nélkülözhetetlen „felhércz“-czel csak a neve, továbbá az hogy vaspálczákkal a tengelyvégekhez van kapcsolva és hogy lépcsőül szolgál, közös, de a mi az utóbbiban fő dolog, t. i. hogy a hámfák reá aggatvák, amabban nincs meg; tehát voltaképp különböző részei a szekérnek.

„Végül“ írja M. úr „— tagadja Brassai, hogy — t ö s z i m a g á t „hetvenkedik“-et is jelentheti.“ — Minthogy tagadáso-mat nem czáfolja, nincs szóm hozzá. De ha a „végül“ szóból azt következteti az olvasó, hogy ez neki utolsó kifogása, több lo-gikát „tösz“ fel T. M. I. urról, mint a mennyit eddigelé tanu-sita ellenfelem, mert még kettő következik, még pedig jeles. „Brassai nem hiszi el a Nyelvőrnek, hogy vaczkor = hitvány“, nem biz'en s azzal igazoltam és igazolom, hogy „vaczkor = vadkörítve“, mint a M. Ny. is értelmezi. T. M. I. úr imígy czáfol: „Épen így támadhatnánk rá Aranyra, a miért azt írja:

„Fejvakaró gond, s karczos kötelesség
Csak utána rántá, nehogy baja essék.“

mert — „Igaz hogy ez a kötelesség nem valami kedves volt, de az a karczos még sem egyéb mint karczos bor.“ Elszeren-csétlenedett parodia és hamis analogia! Hamis, mert 1) vacz-kor: substantivum, karczos: adjectivum; 2) vaczkor = vadkörítve: ebben nincs semmi absurdum, de „karczos = kar-czos bor“, józan ésszel nem mondhatni; 3) egy szóval sem állíto-tam, hogy „vaczkor“-t ne lehessen metaphorául (= hitvány va-lami) használni, mint Arany is használja a „karczos“-t (= a mi karczol s annál fogva kedvetlen érzést okoz, melyet az a magyar is megért, a ki a „karczos bor“ tájszólamot soha se hallotta. Aztán ha valaki éretlen vagy erősen fanyar körítvébe harap, azt szokta mondani: „Hisz'e nem körítve, hanem vaczkor!“ Tudtuk mi azt a „Nyelvőr“-ben bölcseledő „szava-hihető ember“ nélkül is.

De nem tudtam ám a mi most jő, és a mit a többinél ter-jedelmesebben kell közölnöm, hogy megértethessem a mit mon-dandó vagyok. Én (az id. h.) azt irtam:

„A gyűjtők tudományáról tanuskodik az is, hogy sok szót, mely a magyar ég alatt mindenütt használatban van, megmagya-rázni tartanak szükségesnek. Pl. Gyertyagyujtatkor, hi-szemben van vakkant, dolgos, gondoz, hágó, kiháló, hitvánkozik, egy sütet liszt stb.“ Halljuk mit mond rá T. M. I. úr:

„Már vagy én nem tudom, hogy mi a Nyelvőr czélja, vagy csakugyan úgy van a dolog, hogy Brassai azt kívánja, hogy a ki csak a magyar ég alatt lakozik, olyan nyelvtudós legyen, mint ő.”

Meglehet, hogy azt is kívánom, mert hiszen pium desideriumok is léteznek; de sokkal inkább kívánom, sőt szükségesnek tartom, hogy T. M. I. úr nyisson be egy „logikába” s tanulja meg mi a disjunctivum iudicium, és milyennek kell lennie, hogy maior propositio-ul szolgálhasson, és következményt lehessen húzni belőle. A mit T. M. I. úr húz — dignus vindice nodus, — arra „csakugyan” nem lesz elkészülve az olvasó:

„Nem rég történt, hogy a közös” hadügyminiszter elrendelte, hogy a tisztképző vagy miféle iskolák járassák a Nyelvőrt. „Fájdalom”, (germanismus, olv. „sajnos”) hogy „azok a tisztképző iskolák — úgy tudom nagy részt nem a magyar ég alatt vannak. Azoktól pedig a kik nem itt laknak — Brassai sem kívánhatja, hogy gyertya gyújtatkorról, hitvánkozíkról fogalmuk is legyen. Sajnos, de a Nyelvőrnek is „közös”-nek kell lenni, de ha e” (olv. a) „nem akarna is lenni, ha csak a magyar ég alatt valókhöz akar is szólani, ezentul is jól teszi, ha az ilyen há g ó, k i h á l ó, h i t v á n k o z í k - f é l e szókat megmagyarázza, mert éppen ennek a három szónak a valódi jelentéseit — én pl. nem tudom maig sem. Pedig — minden tréfa nélkül mondom — a magyar föld legeslegküllőbb” (talán: kellőbb) „közepében lakom...”

Ez az — eredetiben még tovább folytatott — diatribe, — [vajon tudják-e e szó valódi értelmét a magyar föld küllőközepén?] — két hatással volt rám, mikor olvastam. Elsőbben, „meggyengítette abbeli felfogásomat,” mely szerint a Nyelvőr oly tudományos folyóirat, melyben nyelvünk jelenségei, sajátosságai, kétes kérdései az inductio módszerével megferő *exact*sággal, komolyan, szakértőleg, higgadtan és pártatlanul tárgyalhatnak, — vagy a melynek legalább ilyennek kellene lenni. De T. M. I. úr meggyőzött arról, hogy az egy közép, „vagy miféle” iskolák számára compilált „közösügyes” pótkönyv (book of reference), melyből a magyarul inkább v. kevésbé nem tudók hiányos ismereteiket kiegészítsék. Másodszor gyönyörködtem abban, hogy Don Quijote szelmalmok elleni viadalának ily méltó párját láthattam, mint a milyen T. M. I. úr idézett nekem-rugtatása! Mert én az ő felfogásának nem „meggyengítése” végett, — bajos is volna —, hanem erősítése, feljebb fokozása, élesítése és helyreigazítása czéljából sugom meg neki, hogy én nem azért kétlettem némely gyűjtő „tudományát,” — nem tudom, hogyan érti T. M. I. úr az utána beszurt (!) jelet? — hogy megmagyarázták, a hogy kitelt tőlök, a közlött szókat és szólamokat, hanem azért, hogy megmagyarázni „szükségesnek tartották.” Hadd beszéljek el világo-

sításul egy adatot. Hol volt hol nem volt, barátságban éltem egy hajdu születésű és későbbre Biharban lakott férfiival. 3—4 év alatt társalkodtam beszélgettem vele, és én Erdélyországi létemre az egész idő alatt sem szót, sem szólamot nem hallottam tőle, melynek értelmét kellett volna kérdeznem tőle. De volt ám nekünk egy közös barátunk, tudós, nyelvész és író. Ez ritkán történt együtt létünk alkalmával, hogy a hajdu egy s más szavát, mint addig nem hallottat fel ne jegyezze, és sokszor jelentését is meg ne kérdje. Ily tudósnak tartok én akár hány gyűjtőt s ezeket akartam csipkedni, T. M. I. úr pedig a „Nyelvőr“-t védi nagyobb tüzzel mint discretioval ellenem, és végre nyilvánítja, hogy „maig se tudja e három szó (hágó, kiháló, hitvánkozik) jelentését“ Kissé vastag tudatlanság és — éppen nyelvésznél, menthetetlen hiba. Mert né, — hogy hátul kezdjünk — a „hitvánkozik“-nak sem törzsöke nem *ἀπαξ λεγόμενον*, sem szerkezete nem anomal s a kettőből minden magyar ember kihozhatja a „valódi“ értelmét. Aztán a M. Nyelv-Szótárából, — melyben etymologiai és értelmezési hiba elég lehet, de azért Czuczor és Fogarasi legálább is oly jó magyarok voltak, mint a Nyelvőr-Consortium bármely felavatott tagja, — onnan mondom megtanulhatta volna T. M. I. ur, hogy „hitván(y)kozik“ = soványkozik. — A „kiháló“ ugyan nincs meg a szótárban; de minden magyar tudja mit tesz: „hálni“, s biztosan következtethet az értelmére, mint a „kapni“ jelentéséből a kikapni-éra. Végre, gondolom, az Alföldön is csak hágnak valamire, ha egyébre nem, az *ugorkafára*, s azért a „hágó“ sem valami aenigmaticus szó. Talán a „Királyhágót“ is hallotta valaha T. M. I. ur? Ámbár erre tökélyesen illik a M. Ny. Szótárából értelmezés: „Ut, mely magasabb helyeken visz keresztül“; de biz' azt szabatosabban is lehet vala szerkeszteni, mert az illető útnak a menő csak azt a felét nevezi „hágó“-nak, a mely őt felfelé viszi, s ugyanaz a darab út a vele szembejövőnek: „lejtő“

És így miután a csatát bevégezém, — diadalmasan-e? azt, eszembe jutván Schiller ismeretes mondása, nem merem állítani — vagy bevégeztetnek hívém, eszembe jut Horatius helye: „miles perhorreseat celerem fugam Parthi“ s látom hogy az én Parthusom, T. M. I. ur hátat fordítván nekem, még egyszer visszafacsarodik s egy igazán utolsó nyílat röpit ellenem ime szavaiban: „Brassai az Erdélyi bé-t szebbnek tartja az Alföldi be-nél.“ De biz'a most se lőtt a czélba; mert én nem hiszem, hogy mondtam vagy irtam volna ilyesmit. Nem is irhattam, miután Logikámba egy egész szakaszt igtattam a rokon- vagy ellenszenv káros hatásáról ítéletünkre. Hanem a dolog úgy áll, hogy nyelvünk analogiái szerint helyesebb alak a *bé*, mint a *be*. Ugyanis ez az igekötő irányadó helyhatározó (erre a kérdésre: *hová?*) s

az ilyek: *belé, együvé, elé, felé, fölé, köré, közé* (igazabban: *közzé*), *mellé, mögé*; nem különben az adverbialis szólamok is, mint: *Gyórré* ment, *kővé* vált, *emberré* nőtt, „és az ige *testé* lőn“ stb. mind é-be végződnek, és a legelsőn kívül (*bele*) még tájéztésileg sem hallani: *ele, fele, föle, köze* stb. *köve* vált, *emberre* nőtt, *teste* lett stb.

És így a véglövéstől is menten másoknak adom át a tollat azzal a megjegyzéssel, hogy az „*audacter calumniare, semper aliquid haeret*“-ben rejlő veszélyt a *calumniator* csekély volta legkevésbé sem ártatlanítja. „*Parva sunt haec: sed parva ista non continentendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt,*“ azt mondja Ap. Claudius Crassus. (Liv. VI. 41.)

Brassai.